

BŐSZ ANETT

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A LIBERÁLIS ESZMERENDSZER

A tanulmány célja: bemutatni, hogy a liberális eszmerendszer nem a bukáshoz, hanem egy mérföldkőhöz érkezett a neoliberalizmus korszakának lezárultával. A dolgozat képet ad az eszmerendszer múlt- és jelenbeli dilemmáiról, megoldandó feladatairól és válaszairól. Az Európai Unió pénzügyi és gazdasági válságát politikai válság is kíséri, amelyből egyelőre nem talál kiutat. Az írás bemutatja: mind az Uniónak, mind a liberalizmusnak van jövője, és válságaik kezelésében kölcsönösen segíthetik egymást. Mindhárom eszmerendszer – a konzervatív, a szociáldemokrata és a liberális – újragondolásra szorul. A szerző a liberalizmus újragondolására koncentrál, és bemutatja, hogy az eszmerendszer alapértékeihez való visszatérés, valamint azok gyakorlatban való alkalmazása az Európai Unió válságkezelése szempontjából kulcskérdés.

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unió a nemzetközi kapcsolatok elméletének idealista és realista irányzatai közül az előbbit tartja magáénak, emiatt fogott bele vállalkozásába: a béke, a szabadság és a szolidaritás közösségének építésébe.

Napjaink euroszkepticizmusban és populizmusban bővelkedő valósága nem véletlen. Az intézmények tekintetében gyakori a jelenség: amint az azt létrehozó generációk eltűnnek, és újak lépnek a helyükbe, *az intézmények elvesztik legitimitásukat*, meggyengülnek. Az új generációk nem találkoztak a totális háborúval, amelynek elkerülésére támasztott igény létrehozta az adott szervezetet. Számukra a jelenkor kihívásai és egyelőre félkész, vagy még nem létező válaszai azt üzenik: *a közösség rossz úton halad. A helyreigazításhoz elengedhetetlen emlékeztetni a régi hagyományokra. Az EU esetében a háborúmentesség, egy második világháborúhoz hasonló borzalom, az újabb szélsőségek politikai uralma – érkezzen az szélsőjobbról, vagy szélsőbalról – elkerülése volt a cél.*

Generációk nőttek fel, amelyek már csak hírből ismerik a fegyveres konfliktust, és a katonaságnak komoly tétje nincs számukra – ha létezik egyáltalán országukban a sorkatonaság intézménye. A második világháborút követő harmadik generáció sok helyütt már fegyvert sem kapott a kezébe sosem. Amikor túl távol kerülünk az EU alapjait lefektető békeigénytől, attól a tudattól is távol kerülünk, hogy az Unióra szükség van.

A nyolcvanas-kilencvenes években született generációknak természetes, hogy nincs szükség útlevelre, ha tagországok közti határt lépnek át. Ezekkel a generációkkal sosem néztek farkasszemet katonák, sem a határátkelőknél, sem forradalmi vagy háborús helyzetben. Több generáció éli már felnőttként az életét, akik sosem érezték a bőrükön: az Európai Unió – minden hibájával és esetlenségével, intézményi tökéletlenségeivel, demokratikus deficitjével együtt – a világon egyedülálló, és

vállalásainak nehézségéhez mérten, hibáival és kötelezően javítandó hiányosságai-val együtt is egy szükséges és hasznos kezdeményezés.

Az előbbiek miatt azonban halaszthatatlan az európai intézményrendszer és jogszabályi keret reformja, valamint az európai értékek újragondolása. Az eszmerendszer jelenleg átalakulófélben van. A dolgozatban az európai értékek újragondolására, azon belül pedig a liberális eszmerendszerre koncentrálok, amely speciális helyzete és válsága miatt kíván megkülönböztetett figyelmet.

A tanulmány állítása, hogy az Európai Unió alapértékei *liberális alapelveken* is nyugszanak, és napjainkban, amikor mind a liberális eszme, valamint az azt gyakorlatban megvalósító, illetve közvetítő pártok, és maga az Európai Unió is válságban van, az EU és az eszmerendszer kéz a kézben képesek egymást kihúzni a gödörből. Úgy vélem, amennyiben megszilárdítjuk azokat az alapokat, amelyek az Unió nyugszik, a politikai válság könnyebben kezelhetővé válik. Amennyiben az alapértékek újragondolása elmarad, visszafordíthatatlan károkat okoz majd a közösségben, amely hosszan elnyúló krízishez vezethet.

A dolgozat célja bemutatni, hogy az Unió alapokmányában foglalt alapelvek, célkitűzések liberális gyökerekből is táplálkoznak. A liberális, szociáldemokrata és konzervatív eszmerendszerek értékei mind megfigyelhetők a Maastrichti Szerződésben, azonban a liberalizmus válságán való túljutás nélkül az Európai Unió válságából sem fogunk tudni kilábalni. A globális kihívások világában minden eszme arra kényszerül, hogy újragondolja önmagát. Az eszmerendszerek útkeresése közepette az Európai Unió és a liberalizmus egymás számára elengedhetetlen válságkezelő tényezővé válhatnak, de kizárólag akkor, ha képesek a megújulásra.

Az írás felépítése: először a neoliberalis emberképet és versenyfogalmat, majd a neoliberalizmus végét elemzi, végül következik a liberalizmus következő, új lépcsőfoka: az újliberalizmus és annak emberképe. A dolgozat az Európai Unió politikai válságával folytatódik, és a három eszmerendszer kihívásokra adott válaszait elemzi, végül felvázolja a liberalizmus válságából való kilábalás lehetséges útját és annak két kulcsfogalmát: az *új racionalitást* és a *közösségi gondolkodást*. Utóbbiak feltétele, hogy a felelősségvállalás tanulható és tanítható legyen. Ezek bizonyítására egy általános iskola esettanulmányán keresztül mutatok be egy már létező és gyakorlatban működő módszert. A dolgozatban élek a feltevessel, hogy azok a módszerek, amelyek egy iskola, vagy egy kistélepülés társadalmi problémáit orvosolni tudják, képesek volnának az Európai Unió tagállami szintű és közösségi, társadalmi problémáinak megoldását is elhozni.

2. A NEOLIBERÁLIS EMBERKÉP ÉS VERSENYFOGALOM – A XX. SZÁZAD ÚJ TÁVLATAI

A neoliberalizmus olyan gépezetet épített ki a világpiacon – így az Európai Gazdasági Közösség, később pedig az EU piacán is – amely amellet, hogy nem volt képes sem előre jelezni, sem megakadályozni és/vagy kezelni a 2008 harmadik negyedében kezdődő világgazdasági válságot, nem sarkallt felelősségvállalásra sem, fiskális politikai tekintetben pedig azt üzentte, hogy *akinek nincsen semmije, maga tehet róla, és a közösségtől semmiféle segítségre sem számíthat*. A neoliberalizmus-sal együtt épülő neokonzervativizmus kimondta: a jólétben élő, saját életét megol-

dani képes ember erkölcsi fölényben van azzal az emberrel szemben, aki munkanélküli, nincstelen, vagy szélsőséges esetben nincs fedél a feje fölött [Dardot–Laval, 2013].

„A gazdasági világválság – nem először és talán nem is utoljára a történelemben – megingatta a kapitalista piacgazdaságba vetett bizalmat. A globalizáció feszültségei protekcionista ellenreakciókat váltanak ki. Az állam fölötti integrációk kiépülésére bezárkózó újnacionalizmus a válasz; Európa egységesülése elbizonytalanodott.” [Kis, 2015: 441]

Az előbbieken említett szerzőpárossal szemben, véleményem szerint, az újliberalizmus versenyfogalma – szemben a neoliberalizmus versenyfogalmával – összeegyeztethető az emberfogalommal. A legfontosabb uniós alapérték „*embernek lenni*”. Az volna kívánatos, ha a liberalizmus emberképe ilyenformán alakulna át, így képessé válna arra, hogy az új gazdasági rend is emberközpontúvá váljon. Ez az, ami többek közt a német alkotmányban a legerősebb érték, amely mindenekfölött áll. Úgy tűnik, hogy a XXI. századi Európa egyelőre íratlan alkotmányának szintén ez lehetne az első gondolata

3. A NEOLIBERALIZMUS VÉGE

Míg a német iskola jelentős állami beavatkozáson – pontosabban a rendező szerepét felvállaló államon – alapszik, addig *Hayek* és *Mises* úgy vélték, az állami beavatkozás önmagát erősítő folyamat, amely szükségképpen totalitárius diktatúrához és kollektívizmushoz vezet [Dardot–Laval, 2013].

Noha a neoliberalizmus bizonyos elemei a második világháború előtt születtek, fentiek azért is fontosak, mert a totális háború után, a szabad világ számára világossá vált, hogy a szabadság nem definiálható egy olyan világban, ahol egy társadalmi csoport saját szabadságát azon keresztül kívánja kiterjeszteni, hogy másokét elvitatja.

A mindenki számára mást jelentő szabadság mindenki számára mást jelentő liberalizmust eredményezett. Az amerikaiak azt mondják: „azzá válhatok, akit megálmodtam”, a franciák azt: „jogom van hozzá”, a németek azt: „onnan kezdődik a szabadságunk, ha betartjuk az általunk létrehozott intézmények szabályait”. De mit mondunk Kelet-Európában? A vasfüggönyön inneni régió csomagként érzékelt a liberalizmus Nyugat-Európában 1945-től kiküzdött vívmányait. Olyan csomagként, amely már készen van, holott a saját küzdelmünk még előttünk áll.

Az USA-ban és Nagy-Britanniában nagyjából hat évvel az államilag szabályozott kapitalizmus válsága után, a neoliberalizmus a '70-es évek végén elkezdett politikai értelemben fejlődni. Magával hozta az üzleti és pénzügyi szféra deregulációját, a privatizációt, az állami szabályozás drasztikus visszaszorítását, a szociális transzferek drasztikus megcsappanását, az adócsökkentést és a munkapiac átalakulását. Utóbbi olyan transzformáción ment keresztül, hogy a biztos, nyolcórás munkakörök mellett – amelyek hosszú távon biztosítottak megélhetést embereknek – megnövekedett azon pozíciók súlya, amelyek csak időlegesen, vagy részmunkaidőben nyújtottak pénzkereseti lehetőséget. *David M. Kotz* szavaival „gyilkos versengés” vette kezdetét, szemben a háború utáni, viszonylagosan nyugodt piaci viselkedéssel.

Három következményt hozott a fenti, merőben új gazdasági és társadalmi berendezkedés: 1. növekvő *egyenlőtlenségek*, 2. *spekulánsok növekvő száma* a pénzpiacokon, 3. *tőzsdei buborékok* kialakulása [Kotz, 2008]. A neoliberalizmus a bizonytalanság világát hozta meg számos társadalmi réteg számára. Ez volt az ára a „légy, aki lenni akarsz” kultúrájának.

Az alapvető problémát abban látom, hogy a neoliberalizmust készen kaptuk, holott az nem más, mint egy magyar társadalom számára nem ismert történelmi-társadalmi helyzetre adott válaszreakció. Míg nyugat-európai társaink esetében a neoliberalizmus a logikusan következő fejlődési lépcsőfok volt, a magyarok számára egy lényegében megfoghatatlan jelenség, amelyhez ha nem kapcsolódnak érzelmek és szerencsés történelmi pillanatok, amikor ezek az értékek értelmezés nélkül elfogadhatók és szerethetők, akkor elbukik. A korábban nyugat-európai társaink mögött hagyott fejlődési szintek ismerete nélkül a neoliberalizmus teljességgel értelmezhetetlen mind a társadalom, mind a politikusok számára, így sok esetben nem védhető az eszmerendszer álláspontja. Ezért is vált annyira törekennyé az ideológia és képviselőinek népszerűsége.

A magyar liberalizmus egyelőre nem találta meg a saját válaszait. A '90-es években elfogadta a külföldi társakét, s közben figyelmen kívül hagyta azt, hogy egy adott társadalomnak mindig a saját kihívásaira kell megtalálnia a megoldásokat. *Kis János* – a demokratikus ellenzék emberjogi mozgalmának fő ideológusa – eszmétörténeti esszéi ugyan széles betekintést engednek a rendszerváltást megelőző évtized kelet-közép-európai liberalizmusfejlődésébe, azonban az ezredfordulóra mind ezen – egyébként szép és a világon egyedülálló – eszmerendszerek *megújulásra szorultak* volna. Itt egy új generációnak kell belépnie, amelyik más generációs élményekre támaszkodva szemléli a világot és egy szabadelvű ember szemével képes azt elemezni.

A rendszerváltó értelmiség öntudatos polgári társadalom kiépítésében gondolkodott, ugyanakkor a politikai identitás hiányzott a '90-es évek liberális politikai irányát követő társadalmi csoportokból. Az előző rendszer leváltását szorgalmazó tömegek, valamint az antiestablishment politika hozta magával a protest szavazatokat, azonban jól definiált liberális ajánlatot nem fogalmazott meg [Kis, 2015].

A hazai liberálisokat tekintve a probléma kettős. Az első probléma miatt a liberalizmus jelenleg a nemzetközi porondon is keresi a helyét, mivel legutóbbi megjelenési formája, a neoliberalizmus – együtt fejlődve a neokonzervativizmussal – olyan emberképet eredményezett, amely a XX. század végére és a XXI. század elejére az elviselhetetlen teljesítménykényszerben élő emberek számára már elfogadhatatlan. A második probléma, hogy a magyar liberálisok készen kapták a neoliberalizmust nyugat-európai társaiktól, amely egy korábbi, nyugati társadalmi kihívásra adott válasz, azonban a kelet-közép-európai régióban hiányoztak az előzmények, és a készen kapott – vagy maximum részben átalakított – modell nem vált befogadhatóvá a magyar társadalom számára.

A két eszmerendszer által közösen kreált gondolat, hogy „dolgozz keményen, és megoldódik az életed”, már nem igaz. A munkapiaci és társadalmi folyamatok azt eredményezték, hogy bárki, egyetlen pillanat alatt áldozata lehet annak a kötéltáncnak, amelyet a jelenkor kapitalizmusa eredményezett. A nagyvállalkozók becstelen szabályszegései, az információs aszimmetria kihasználása akár ügyfelekkel, akár

üzleti partnerekkel szemben természetesen meggy szembe a jól szervezett piaci folyamatok elméletével és gyakorlatával. Ilyen körülmények között a liberálisok éppen olyan helyzetbe kerülnek, amelyet a XIX. század derekán teremtett a történelem: a szabad piac és a tökéletes verseny folytonos ismételtetése egyszerűen olyanra teszi őket a társadalom szemében, mintha nem lennének képesek felfogni a való világot.

Azt a világot, ahol a kétkezi munkás hiába dolgozik éjt nappallá téve, sosem lesz képes többet megkeresni, mint amennyi éppen a saját és családja életben maradására elegendő. Ugyanakkor a gyártulajdonosok, a nagybirtokosok, a nagytőkések óriásvállalatai olyan gazdasági hatalmat teremtettek, amelyen keresztül politikai hatalmat vásároltak maguknak, és közvetlenül alakíthatták a társadalmak sorsát, míg a kisember még a sajátját sem volt képes irányítani, és esélye sem volt kitörni ebből a helyzetből.

Az oligarchák világa, a hasztalan kemény munka, amely sosem hozza meg a gyümölcsöt, a társadalmi és politikai kapcsolatok kihasználása ahelyett, hogy az ember megdolgozzon a sikerért, nemes egyszerűséggel ellehetetleníti a neoliberais értelemben vett „jó” életvezetést. „Légy, aki lenni akarsz.” – mondták a neokonzervatívok. „Ha nincs semmi, annyit is érsz.” – mondták a neoliberaisok. Légy, aki lenni akarsz. Esélyegyenlőség nélkül? Egy olyan világban, ahol a legfőbb érték a fogyasztás? Ahonnan eltűntek az emberek, és ahol futószalagról legördült egyformaságba kell burkolózni azért, hogy az embert elfogadják, mert nem lehet olyan, amilyen ő valójában? Ez volna a modern kor liberalizmusa?

A szabadság eszméjének leple alatt olyan világ épült, amelyben éppen a szabadságával élni tudó, azt élvezni képes ember zárult be egy olyan rendszerbe, amely mindent kitapos belőle, és amely nem képes arra, hogy valódi szabadságot nyújtson. A neoliberalizmus *nem a szabadság*, hanem *a teljesítmény* társadalmát építette. Tette mindezt úgy, hogy közben szüntelenül közvetítette azt a szabadságról alkotott képet, amelyet maga sem volt képes megvalósítani.

Az üzenet azonban nem volt más, mint a „neoliberais embergyár” legnagyobb hazugsága: hogy a vállalati elvárásoknak való megfelelés egyenlő az önmegvalósítással, ami pedig maga a szabadság. Ez az állítás nem más, mint a teljesítmény legmagasabb szintjének kikényszerítése minden egyes pillanatban, avagy a kényszerpályára állított, teljesítménykényszeres menedzserek világa, amelyben mind az egészség, mind az emberi kapcsolatok, mind a szabadidő a teljesítmény mögött állnak a közös, társadalmi értékrendben.

A régi világrend töredezése nem véletlen. A neoliberalizmus és a neokonzervativizmus másik legerőteljesebb közös üzenete, hogy az ember az államtól semmire sem számíthat. Ez a gondolat csak addig állhatta meg a helyét, amíg (az egyébként romboló) kollektivizmussal szemben határozódott meg, és az új üzeneten keresztül formálta a '80-as évek jelenének emberét.

Az azt követő két évtized szabadság- és jogkiterjesztő folyamatai, az oktatási rendszerben lezajlott folyamatok (szemben a feltétel nélküli fegyelemre és kikényszeríthető tiszteletre alapozó poroszos iskolarendszerrel), az a törekvés, hogy a felnövő gyerek életében a legfontosabb, hogy merjen kérdezni, ha valamit nem ért, kételkedni a tényben, amit hall vagy olvas, és szólni, ha valami nem tetszik neki, egy új embertípust teremtett. A kollektivizmust és diktatúrát csak történelemkönyvből

ismerő generáció távol került az intézményrendszerből, amelyre a neoliberalizmus és a neokonzervativizmus képviselői forradalmi választ adtak ugyan, de az új generáció így nem érti a modellt, amelyet készen kapott. Az intézményrendszerek bukását, vagy azok reformjának igényét egy ilyen folyamat kiválóan készíti elő.

A neoliberalizmus üzenete világos: „az ember nem számíthat az államra”. De ez a generáció már kérdez. Kétkedik. Szól, ha nem tetszik neki valami. És jogos az a kérdése, hogy ha senki sem számíthat az államra, akkor az állam miért számíthatna a társadalom tagjaira? Ebben az esetben az adófizető jogosan kéri a számlát a közvilágításról, az infrastruktúra fenntartásáról és folyamatos újítási, felújítási és bővítési költségeinek hozzávetőleges átalánydíjáról, valamint a rendőrség, a tűzoltóság és a katonaság költségeiről, az államadósságot törlesztő részleteiről, ezeken kívül a pontos adatot az adófizetők számáról.

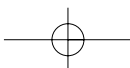
Logikus az érvelés, hogy ezt követően nincs más dolgunk, mint arányosan felosztani egymás közt a fenti költségeket. A többi folyamatot – mint az egészség- és a nyugdíjbiztosítás, az elvesztett munka esetén járó juttatás magánbiztosítása – rábízhatjuk a piacra. Vagy mégsem? Mivel indokolhatók a magas adóterhek, ha az ember nem számíthat az államra? Mivel indokolható, hogy a kemény munka nem hozza meg a gyümölcsöt, ha azt egy jól szervezett piac szorgalmas szereplője végzi, és főképp mivel indokolható a változatlanul hangoztatott „légy, ami lenni akarsz” gondolata egy olyan világban, amelyben az esélyegyenlőség és a méltányosság elve csak igen korlátozottan van jelen?

Az elmúlt évek azt is megmutatták, hogy a kérlelhetetlen individualisták, a szemellenzős, társadalmi felelősségvállalásra képtelen nagyvállalkozók ideje lejárt. A pszichiátria több olyan tevékenységet megnevez, amelyek nélkül az ember nem élhet teljes életet, ilyen például a rendszeres *testmozgás*, a *nevetés*, a *lazítás* képessége, vagy az *altruizmus* [Bagdy, 2013]. John Locke is megfogalmazott a felvilágosodás korának embere számára egyfajta „életvezetési csomagot”, amely a boldogság elérését szolgálja: Locke az egészséget, a jókedvet, a tudást, a jócselekedetet, valamint a „túlvilági örök, megfoghatatlan boldogság reményét” tartotta fontosnak, nagy hasonlóságot mutatva a jelenkori tudomány által felvázolt négyes fogattal [Locke, 1914].

A fentiek közül most az altruizmusra koncentrálok, amelyen keresztül interakcióba kerülünk más embertársainkkal is. De ha ezt a tudomány tudja, a társadalom miért nem megy utána? Ha egyéni szinten ez így van, akkor ennek a társadalom szintjére lefordítva azt kell jelentenie, hogy az emberiségnek akkor van tovább, ha felismeri, hogy törődnünk kell egymással. Felismerni, hogy a szabadság eszméje humanizmussal, egymásra való odafigyeléssel, egymás iránti tisztelettel párosulva értékes igazán – ez volna a XXI. századi liberalizmus feladata. Ezt foglalja össze az „új racionalitás” fogalma [Dardot-Laval, 2013].

Az új racionalitás nem más, mint az *egymásért való felelősségvállalás*. Annak a felismerése, hogy szabadság és felelősségvállalás valójában egy és ugyanaz. Úgy kerülnek egymással összhangba, ha a közösség tagjai mindkettőt magukénak tudják, és tisztába kerülnek a ténnyel, hogy nem létezik egyik nélkül a másik: kölcsönösen teremtik meg egymást.

A látszólagos ellentét abban a pillanatban feloldódik, ha a közösség tagjai felismerik, hogy az emberi élet pillanatai is azért értékesek, mert nem végtelen a szá-

muk. Szükség van a végdátum tudatára, hogy minden pillanat, ami egy emberrel történik, értékessé váljon számára. Így válik képessé a felelősségvállalásra, és pontosan a végdátum miatt kívánja minden idejét értékesen tölteni. Szüksége van feladatokra, amelyekért felelősséget vállalhat, különben nem tud kiteljesedni, és nem ismeri meg a saját szabadságát. A felelősségvállalás éppen úgy ad értéket a szabadságnak, ahogyan a véges idő az életnek. Az örök élet ilyen értelemben nem más, mint maga a nihilizmus, amelyben – szemben a liberalizmussal – semminek sincs tétje: sem a szabadság, sem a felelősségvállalás nem értelmezhető benne.

Az új racionalitás túllép az egyén önmagáért való felelősségvállalásán, és ezzel új értéket ad az egész társadalomnak.

A neoliberalis embergyár utáni racionalitásfogalom középpontja a közösség. Ez a liberalizmus következő lépcsőfoka, a neoliberalizmus korszakának lezárulta után. A közösségi gondolkodás az, amely meghozhatja az eszmerendszer számára a megújulás lehetőségét. Ennek az embertípusnak a neveléséhez valóban hinni kell a szabadság és a felelősségvállalás eszméjében. Hinni kell abban, hogy az embert az erkölcsi nevelés teszi jóvá. A neoliberalizmus rettenetes lélek(át)formáló technikáinak ideje leáldozott. A *Ronald Reagan* és *Margaret Thatcher* idejében még hasznos társadalmi folyamatokat elindító gondolat a XXI. század elejére a cinizmus rendszerévé nőtte ki magát.

Aki újliberalis embert szeretne „nevelni”, hinnie kell, hogy a másik ember éppolyan fontos, mint ő. Ha ez megvan, akkor sem társadalmi, sem gazdasági síkon nem vitatunk majd el egymástól semmilyen jogosítványt, lehetőséget, vagy esélyt, amelyet önmagunkra nézve természetesnek vélünk. Amint megtesszük, mi magunk is kevesebbek leszünk, mert a közösség összjóléte csökken. Ez az új racionalitás. Ebben érhető tetten az újliberalizmus emberképe. Véleményem szerint, ha ezt képesek vagyunk ötvözni a locke-i hagyományokhoz való visszatéréssel, ahol különösen fontos szerepet tölt be a nevelés szerepe, akkor a liberalizmus eszmetörténetében új fejezet nyílik, amelyben kulcsszerepet kap a felelősségvállalás, és amelyben a szabadság csak ezzel szoros összetartozásban értelmezhető. Az, hogy az oktatási intézményen keresztül válnak valamilyenné a felnőtt állampolgárok.

A hatalom nem uralkodik, hanem szolgál, természetes velejárója a transzparenncia. Az újliberalis ember ezeket természeténél fogva követeli ki a hatalomtól, és *minden olyan kormányzattól megválnak*, amely nem teljesíti ezeket a feltételeket.

4. A SZABADSÁG ÁRA A FELELŐSSÉGVÁLLALÁS

Az Európai Unió akkor képes újra megerősödni, ha az erős versenyfogalom definíciója mellett teszi le a voksát, és a szabadság, valamint az egyéni felelősségvállalás kettőse lesz számára a legfontosabb. Az oktatási rendszernek szintúgy át kell alakulnia: tudnia kell egy olyan közösséget építeni, ahol mindenki számára világos, hogy minden ember méltósága, szabadságjoga azonos értékkel bír, és minden más csak ezután következhet. Az állam nem korlátozhatja senki szabadságát arra hivatkozva, hogy ez az ára a biztonságnak: ezt a jövő Európája nem fogadhatja el. A liberális eszmerendszer feladata az Unió jövőjében az, hogy ezek mellett az értékek mellett álljon ki.

A közoktatás feladata, hogy az újabb európai generációk egy olyan kultúrában nőhessenek fel, ahol a szabadság csak felelősségvállalás árán létezik. Ennek keresztvitelében felelőssége van a liberális eszmerendszernek.

A gazdaságpolitikai irány a szabadság és a béke közösségében pedig a fentiekből következően nem lehet más, mint a tiszta, illetve tökéletes verseny mindenekelőtt való védelme, és a dinamikus, „good governance” alapján működő fiskális politikának rajta kell tartania a szemét a gazdaság keretrendszerén, mindig az aktuális igényekhez igazítva azt. Emellett a *szubszidiaritás* elve biztosítja, hogy a legfontosabb döntések, amelyek helyben hatnak az emberekre, a helyi polgárok kezében legyenek [Dardot-Laval, 2013].

A XX. században elkövetett hibákból való tanulás motiválta az Európai Unió létrejöttét, és azt, hogy egy olyan közösséget kezdjen el működtetni, amely minden értelemben szembe megy a totalitárius diktatúrák és a leigázás kultúrájának világával. A nagyhatalmak szétbomlását megelőző időszakok, a népektől, kisebbségektől, korábban leigázott országoktól elvitatott jogok Európájából kellett elkezdni a jogegyenlőség és a béke kontinensének fölépítését. Beszédese a következő idézet:

“*Gandhi* tehát megkérdőjelezte az európai civilizáció értékrendjét. Interpretációjában az európai civilizáció a *testi jólétet* (bodily welfare) tekinti az élet céljának: jobb lakás- és életkörülmények, praktikus ruházat, gépek használata a mezőgazdasági és az ipari termelés produktivitásának növelése céljával, fejlett közlekedési eszközök, hatékonyan gyilkoló fegyverek, szabad publikálás (pontosabban szabadon írhatnak mindenfélét és ezzel mérgezik az emberek gondolkodását). A gépesítés jelenti a modern civilizációt és a haladást. Hogy mindezt elérjék, a munkásokat borzalmas életkörülmények között dolgoztatják. Életelemük a pénzcsinálás, amely nem ismeri a kizsákmányolás lehetőségeinek a határait. Ennek a civilizációnak – *Gandhi* szerint – nincs sem morálja, sem vallása. A moralitás nevében immoralitást tanít. Ez a civilizáció testi komfortot keres, de nem tudja elérni. Az emberek elvesztik a testi erejüket és a bátorságukat, fizikailag elkorcsosulnak, szociálisan pedig magányossá válnak és elidegenednek egymástól. Az európai civilizáció voltaképpen egy önromboló civilizáció. A hinduk *sötét korszaknak* (black age) nevezik. A brit parlamentet – mint a gyarmatok urát – a szolgaság emblémájának tekintik. *Gandhi* elismeri a brit civilizáció morális érzékkel felruházott voltát.” [Bóka, 2010: 64]

Gandhi Európa-képe fontos tanulságokkal szolgál Európa számára. A Brit Birodalom a második világháború után kénytelen volt elengedni Indiát. Azután a sokk után, amely ráébresztette az emberiséget, hogy azon az áron nem lehet meggazdagodni, hogy más népek belepusztulnak ebbe – sokszor a szó szoros értelmében. *Gandhi* közelítése rokon az idealizmus álláspontjával.

Míg a realista iskola szerint az embereknek természetes állapot az egymás elleni harc, addig az idealisták hisznek abban, hogy az ember fejlődik, csakúgy, mint az emberiség, és hogy egyfajta komplex interdependencia eljuttatja az emberiséget egy magasabb szintre. Az idealisták hisznek az emberi jószágban. A realisták azt mondják: az emberi természet nem változott a történelem kezdete óta, harcolunk, leigázunk, és kihasználunk mindenkit, aki gyengébbnek bizonyul nálunk [Egedy, 2011].

A szerződéseink és egyezményeink arról tanúskodnak, hogy az Európai Unió mindig az idealista iskolához állt közel. A Maastrichti Szerződés, az Európai Unió

Alapjogi Chartája, a koppenhágai kritériumok, mind azt mutatják, hogy az európai közösség olyan liberális értékek mellett teszi le a voksát, mint az egyéni és kollektív szabadságjogok, a demokrácia, valamint a diszkriminációmentesség.

Az Európai Unió három tartópillére az *Európai Közösségek* (European Communities), a *közös kül- és biztonságpolitika* (Common Foreign and Security Policy, CFSP) és a *bel- és igazságügyi együttműködés* (Justice and Home Affairs, JHA). Történetileg az első pillért az Európai Gazdasági Közösség, az Európai Szén- és Acélközösség és az Euratom alkotta. A második pillér alapja az Európai Politikai Együttműködés (European Political Cooperation, EPC), amelyet jelentősen kibővített a szerződés. A harmadik pillér elhozta a jogszabályok, az igazságszolgáltatás, a menedékkjog, a bevándorlás összehangolását [European Union, 1992].

A pilléreket a komplex interdependencia kiszolgáló gépezeteként is felfoghatjuk. Az egymástól való kölcsönös függőség, a határok fokozatos eltűnése, az intézményrendszereknek a globalizáció kihívásaira adott válaszai az arra felkészült gazdasági egységeket nem képesek könnyen elsöpörni. Az Európai Unióra a számos kis nyitott gazdaság védőernyőjeként is tekinthetünk, amely a közös politikákon, a jogszabályi harmonizáción keresztül elébe megy a globalizáció kihívásainak is, és gazdasági nagyhatalmat teremt, amely sokkal inkább képes ellenállni a XXI. század kihívásainak. [Keohane-Nye, 1989]

Az EU úgy teremtett védőhálót, hogy közben a kifelé irányuló szuronyait visszahúzta, a gazdasági erejét pedig nem más népek leigázására, hanem a közösségen belül létező gyengébbek önfejlesztéséhez való segítségnyújtásra fordítja. A XXI. századi irány azonban még nyitott kérdés.

5. AZ ÚJLIBERALIZMUS EMBERKÉPE – A KIHÍVÁS MAGÁBAN HORDOZZA A MEGOLDÁST

Az elmúlt négyszáz évben a liberalizmus jelentős változásokon, alakváltásokon ment keresztül, azonban a jelenleg zajló kihívások talán a legnagyobbak, amelyekkel az ideológia fennállása óta találkozott. Az eszmerendszer útkeresése nem véletlen: a szabadság definíciója folyamatosan változott a modern korban, és ez az ideológia folytonos rekreációját eredményezte.

Ha ma nemzetközi pályázatot hirdetnénk „mi a szabadság?” címmel, bizonyosan nagyon eltérő választ kapnánk a különböző társadalmak tagjaitól. Ez tükröződik vissza a liberalizmus nagy irányvonalaiiban is. Mást jelent a Friedrich A. Hayek és Ludwig von Mises nevével fémjelzett osztrák-amerikai, és mást a német iskola számára.

Az *ordoliberalis* iskola nem más, mint a második világháború utáni Nyugat-Németországban fejlődésnek indult liberális irány. Ennek az iskolának köszönhetjük a gondolatot, amely mindennél fontosabbnak tekinti az alkotmányos és jogrendet (innen kölcsönzi a nevét is) – amely értelmezésükben a piacgazdaság alapjait képezi. Míg *Walter Eucken* közgazdászként, addig kollégái, a szintúgy iskolaalapítónak számító *Hans Grossmann-Doerth* és *Franz Böhm*, jogászként segédkezett az NSZK-ban meghonosítani a szociális piacgazdaság fontos alapkövét adó irányzatot. Értelmezésükben a gazdaság, a társadalom és a politika mind a rendből

indulnak. A gazdasági folyamatok rendje pedig szerintük nem a természetből adott, és még csak nem is a rendező, hanem a rendteremtő politikának köszönhető [Dardot-Laval, 2013].

Jelentős a különbség a jólétben élő és a felzárkózóban lévő társadalmak között. *Ludwig Erhard* „jólétet mindenkinek” gondolata minden bizonnyal célravezető eszköz arra, hogy a társadalom jelentős hányada maga mögött hagyhassa a filléres gondokat, ezzel kírva életéből a nélkülözés teremtette feszültséget, a másik emberhez fűződő ellenséges viszony egyik fontos tényezőjét. A huszadik század ipari forradalma, amely a fizikai munka kényszerének eltűnését (vagy legalábbis drasztikus visszaszorulását) okozta – mind a gyártósorok mellett, mind a házimunkát tekintve – a teljes jogegyenlőség elől gördítette el az utolsó akadályt.

Érdekes, hogy a nagy gazdasági világválság teremtette helyzetre adott válasz volt az, amely – az 1938-ban rendezett *Lippmann-konferencián* – megalapozta a neoliberalizmust, azonban az is megfigyelhető, hogy már az elején nézetkülönbség volt abban a közgazdászok között, hogy vajon „a klasszikus liberalizmus mind teljesebb elárulása” felelős-e az 1929-ben bekövetkezett összeomlásért, vagy maga a klasszikus liberalizmus az, amely nem képes kezelni a modern gazdaság kihívásait. Az előbbi nézőpont képviselői *Robbins*, *Hayek*, *Rueff* és *Mises*, az utóbbi álláspont mögé pedig *Rougier* és *Lippmann* sorakoztak fel [Dardot-Laval, 2013]. A törésvonal egyúttal az osztrák-amerikai iskola alapvonásait is meghatározza: a végsőig ragaszkodni a klasszikus liberalizmus elveihöz.

A klasszikus liberalizmus a természetjogokból vezette le az emberi jogok gondolatát. Azt az álláspontot képviselte, hogy a piac mechanizmusai, a *laissez faire* elmélete, valamint a jogegyenlőség mindenekfölött valók, és egymással összeegyeztethetők. Ezt tekinthetjük a gazdasági- és emberjogi liberalizmus egyfajta fúziójának.

A XX. században átalakult az eszmerendszer és új korszak kezdődött a neoliberalizmus emberképén keresztül. Megtanította a társadalmat arra, hogy egyedül önmagukra számíthatnak, és a saját gazdagodásukért meg kell dolgozniuk, ugyanakkor nem tanított felelősségvállalásra és szolidaritásra, amely nélkül egy szélsőségesen individualista, és sok tekintetben felelőtlen társadalmat eredményezett [Dardot-Laval, 2013].

Frank Nullmeier – szociális piacgazdaságtól erősen befolyásolt – neoliberalizmus-kritikája úgy szól, hogy ha valami a liberalizmus pozitívuma, akkor az, hogy középpontba helyezte a szabadságot és evidenciává tette az egyenlőséget. A neoliberalizmus ezzel szemben gyakorlatilag kényszer arra, hogy a társadalom szereplőinek viselkedése „piackompatibilis” legyen. A különböző osztályok neoliberális gazdaságfilozófia által teremtett fűzöt viselnek, így az anyagi helyzetükből adódóan különbözőképpen élhetnek a szabadságukkal. *Nullmeier* szerint éppen ebből látható, hogy a piac önmagában még nem képes biztosítani a szabadságot, és elmélete szerint éppen ezért nem áll szemben a szociális igazságosság és a szabadság: mert a szociális igazságosság a döntő lépés afelé, hogy az egyén szabad és autonóm állampolgár lehessen [Nullmeier, 2010].

A neoliberalizmus korszaka erős kritikák közepette is évtizedeken át mainstream gazdaságpolitikai irányt és társadalom-felfogást alapozott meg, azonban érája a 2008-as világválság után lezárult. Az eszmerendszernek most meg kell újul-

nia, és - a tanulmány állítása szerint - ez nem jelent mást, mint a locke-i hagyományokhoz való visszatérést.

6. AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPÉRTÉKEI ÉS ALAPELVEI LIBERÁLIS ÉRTÉKEKEN IS NYUGSZANAK

6.1. A NÉGY SZABADSÁG ELVE ÉS EREDETE

Az 1992. február 7-én aláírt Maastrichti Szerződés az Európai Unióról már preambulumában tartalmazta az egyéni- és kollektív szabadságjogok egyetemességéért folytatott küzdelmet, a jogállamiság és a demokrácia, a diszkriminációmentesség, a szubszidiaritás melletti elkötelezettséget, a népek közötti szolidaritás elmélyítését, valamint egymás kultúrájának tiszteletben tartását. Egységre kívántak lelni a sokszínűségben. Tudták, hogy ez egyetlen esetben lehetséges, ha létrejön a tagállamok közti viszonylagos gazdasági homogenitás és a nemzeteken átívelő közösségépítés.

A demokratikus intézmények hatékonyságának javítása, az EU tagországainak biztonsága mellett kívánták növelni az emberek szabadságát.

A következő 4 érték mozgatja az Európai Unió társadalmát, politikájának lényege ebben fogható meg: *biztonság, szabadság, demokrácia, jólét*. A négy szabadság elve ezekből következik: tőke, munka, szolgáltatások és személyek szabad mozgása.

Az Európai Unió alapértékei között olyan értékeket találunk, amelyeknek eredete a magántulajdon tiszteletben tartására, az egyéni szabadságra, a vállalkozás szabadságára, a szabad versenyre, a verseny korlátainak minél inkább való leépítésére vezethető vissza. Ezek mindegyike a liberális eszmerendszer alapjait képezi [European Union, 1992].

A XX. század két világháborúja ráébresztette Európát, hogy nem fordulhat elő olyan állapot, amelyben egy nép, vagy egy társadalmi csoport azon keresztül kívánja bővíteni a saját szabadságának korlátait, hogy más emberektől, más népektől, embercsoportoktól vitatja el a saját szabadságukat. A Harmadik Birodalom rémtetteitől való elfordulás, azok megismétlődésének minden áron való megakadályozása volt az az erős szándék, amely létrehozta végül az Egyesült Nemzetek Szövetségét, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (a NATO-t), valamint az Európai Gazdasági Közösséget, s később az Európai Uniót is.

Az egész kontinens tanult a totalitárius diktatúrákból, de talán a németeknek kellett a legtöbbet tanulniuk. A folyamat jól sikerült. A Német Szövetségi Köztársaság a német újraegyesítés óta azon dolgozik, hogy saját határain belül, és azokon kívül hozzájáruljon mindazon értékek erősítéséhez, amiről az Európai Unió szól: a szabadság, a tolerancia, az egymás iránti tisztelet, a szolidaritás és az elfogadás közösége.

A német alkotmány azzal kezdődik, hogy „az emberi méltóság elidegeníthetetlen”. Az egyén alapjogait tárgyalja először, minden más csak ezután következik. A szociális piacgazdaságot ennek rendeli alá [Bundesrepublik Deutschland, 1949]. A Gazdasági és Monetáris Unió a szabadság és a szolidaritás közösségét hivatott szolgálni. A fiskális és monetáris integráció az EU tagországainak gazdasági homogenitására való törekvésén keresztül hozzájárul ahhoz, hogy a közösség tagállamai

viszonylag hasonló ütemben fejlődhessenek, és ez azt a célt szolgálja, hogy mindenki azonos mértékben részesülhessen a jólétből, a demokráciából, a szabadságból és a biztonságból. Az Unió fejlesztési politikája arról szól tehát, hogy a felzárkózó tagországokat segítse abban az útban, amelyet tagállami hatáskörben maguk vázolnak fel, és vállalnak érte felelősséget.

Az Európai Unió kohéziós- és regionális alapjai azon az alapon nyugszanak, hogy egy tagország a saját fejlődési pályájáért felelős, ugyanakkor azt is figyelembe veszik, hogy – különösen a 2004-es bővítést követően – korántsem azonosak az egyes tagállamok fejlődési lehetőségei, éppúgy, ahogyan az indulópontok és a leküzdendő akadályok sem.

Még a legfejlettebb tagországok legfejlettebb régióiban is akad olyan projekt, amelyre uniós forrást költ el az adott tagország, hát még a korábbi vasfüggönyön inneni világ – fejlődésben lévő – demokráciái, sok esetben torzult piacgazdaságai, kis nyitott gazdaságai, fejletlenebb régiói – amelyek még az országokon belül is szignifikáns eltéréseket mutatnak a gazdagabb régiókhoz képest.

Az Európai Unió a kohéziós alapokon keresztül azt mondja ki: egy adott országnak a feladat, hogy fejlessze önmagát. Az EU nem segít. Az EU egyengeti a fejlődni kívánó tagország útját, és jelentős forrásokat áldoz arra, hogy a gazdasági homogenitás valóban létrejöjjön a közösségen belül, hiszen világos, hogy esélyegyenlőség csak ott létezik, ahol a polgárok hozzávetőlegesen azonosan képesek javakat fogyasztani, nagyjából hasonló életszínvonalon élnek, és képesek lesznek – legalábbis közelítőleg – hasonló esélyekkel indulni a gazdasági, kulturális, illetve társadalmi tökeformákért folytatott versenyben [European Commission, 2015].

Az Unió kohéziós alapjának fontosságát semmi sem tudná jobban megmutatni, mint a közösség különböző régióinak páratlan aszimmetriája. Ez a heterogenitás az, amely a konvergenciát elősegítő alapok létrehozását motiválta, és amely sok egyéb – társadalmi, kulturális, politikai – különbséget is megmagyaráz.

6.2. A BIZTONSÁG ÉS A SZABADSÁG KÖZTI VÁLASZTÁS FELVETÉSE

Az Európai Uniót létrehozó okmány hitet tesz amellett, hogy a közösség képes polgárai számára biztonságot biztosítani amellett, hogy számukra egyúttal a szabadság határait is kitolja a már tárgyalt négy szabadság intézménye révén. A liberalizmus feladata – a két további eszmerendszer ellátandó feladatai mellett –, hogy egy olyan technika kifejlesztését szorgalmazza a XXI. században, amely a terrorizmus új kihívásain felül is képes arra, hogy a szabadság veszélyeztetése nélkül garantálja a biztonságot. Az Európai Uniónak egy olyan infrastruktúra kiépítése a feladata, amely nem veszélyezteti a szabadságot, ugyanakkor az új támadások ellen is hatékony védelmet nyújt.

Mindenekelőtt szükség van technológiai fejlődésre, arra, hogy anélkül tudják ellenőrizni a társadalmat, hogy az emberek szabadságát korlátoznák. Ez ellentmondásnak látszik, de a tömegek biztonságát elérni kívánó drónokon, az erőszakszervezetek által alkalmazott új technikai megoldásokon keresztül, biztonságpolitikai területen olyan új távlatok nyílnak, amelyeket korábban nem tudtunk elképzelni.

Oly módon garantálják az európai polgárok biztonságát és szabadságát, hogy az a polgárok számára észrevétlen marad.

7. A HÁROM ESZMERENDSZER ÚJ KIHÍVÁSOKRA ADOTT VÁLASZAI

Erőd, nemzetállam, vagy a jövőbe vetett hit és a globalizáció értékmentes elfogadása? A globális kihívásokat szemlélve és látva az Európai Unió küszködését a világ utáni Európában, a konzervatívok szívesen visszamenekülnének a nemzetállamok Európájába, a szociális problémák számának és minőségének növekedése miatt a szocialisták erőddé alakítanák az EU-t, amely mindenkit véd, akik a várfalon belül élnek, de nem fogad be újakat a védett zónába, hiszen már nincs miből újraelosztani. Nyitott kérdés, hogy vajon végleges és jó megoldások-e ezek. Mindkettő a jövőtől való elhúzóadás, a múltba való visszatekintés, a redisztribúció csálóka jóléti mámorába dugja a fejét, holott tudjuk, hogy ilyenformán a globális piacon nincs növekedés. Az újraelosztásból nincs növekvő gazdaság, a nemzetállamok Európája pedig egy letűnt kor világa.

A *Liberálisok és demokraták szövetsége Európáért* (Alliance of Liberals and Democrats for Europe, ALDE) párt 2014-es, lisszaboni kongresszusán kimondták, hogy az eszmerendszernek a szegénység kérdéskörével, a környezetvédelemmel, a társadalmi szakadékokkal és a populizmus problémakörével foglalkoznia kell – ezek nélkül nincs továbbhaladás.

A globalizáció, a világpiac új kihívásai, a modernizáció így is, úgy is elhozzák a jövőt, ebben az esetben a liberális eszmerendszer képviselői nem tehetik meg, hogy újranytják a történelem egy korábbi fejezetét, és a nemzetállamok Európájában kezdenek el gondolkodni. Ugyanakkor kimondták, hogy a közös piacot nem lehet úgy felfogni, mint egy mentsvárat, amelyben mindenki biztonságban van, aki a bástyán belül tudhatja magát. Miközben épül az európai szolidaritás hálója, felelősséggel kell tekinteni az eladósodottsági mutatókra, fel kell ismerni, hogy az állam (korábban talán vélt) mindenható ereje nem létezik. Ebből is jól látható, hogy mind a szociáldemokrácia, mind a konzervativizmus eszmerendszere újragondolásra és reformokra szorul. Nincs ez másként a liberalizmussal sem. Mindegyik máshol és másért érkezett történelmi inflexiók ponthoz.

A liberális eszmerendszer teoretikusai és gyakorlati képviselői – szemben a konzervatívokkal és a szocialistákkal – olyasvalamiben gondolkodnak, amely talán egyszerre menti meg az ideológiát és az Európai Uniót. A liberálisok a valóság pragmatikus, elfogadó és optimista szemléletéhez való visszatérés mellett tették le a voksukat a 2014 novemberében rendezett kongresszuson. Ehhez szorosan hozzátartozik a populizmus kritikája, és az, hogy nem lehet homokba dugni a fejünket, amikor a valóságról van szó. A liberális gondolkodók azt üzenik az eszmerendszert gyakorlatban képviselő politikusoknak: nem lehet úgy tenni tömegek előtt, mintha fogalmunk sem volna arról, mi zajlik a valós életben, legyen szó költségvetési hiányról, államadósságról, vagy esélyegyenlőségről. *A valósággal való szembenézés* kulcskérdés mind az Európai Unió, mind a liberalizmus jövője szempontjából.

A liberálisok – mindkét másik történelmi eszmerendszerrel szemben – abban gondolkodnak, hogy hogyan lehet a globalizációt a jólét és a biztonság szolgálá-

tába állítani. Ez csak abban az esetben sikerülhet, ha megindul a folyamat, amely a nemzetállamok Európájából átvezeti a társadalmat a mélyebb európai integráció világába. Ez – mondták ki a kongresszuson – több és szabadabb Európát is jelent. A globalizáció feltartóztathatatlanul halad a maga útján, egy egész kontinenst pedig nem lehet a saját falai közé bezárni. A liberális eszmerendszer szerint egyetlen kérdés maradt: készen találja-e a jövő az európai polgárokat. A liberálisok a gyakorlatban sincsenek könnyű helyzetben. A pártjaik számos uniós tagországban elvesztették parlamenti képviselőiket, de az Európai Parlamentben is nagyjából felére esett vissza a képviselőik száma a 2014-es Európai Parlamenti választás után.

Az Európai Unió tagországainak túlnyomó többségében tapasztalható népszerevtlenség azonban nem jelentheti azt, hogy a valóságtól, vagy az elvektől való elfordulás jó válasz volna. Az emberjogi alapállást éppúgy az elfogadó pragmatizmus jellemzi. Merőben új értelmezést kap a XXI. századi liberalizmusban az egyenlőség, sokszínűség, a szabadság, és minden olyan érték, melyek ezekből fakadnak. Az eszmerendszer átalakulása azt a forradalmat hozhatja az új évezred első évtizedeiben, hogy az alapvető szabadságjogok, a diszkriminációmentesség, a nemzeti és etnikai hovatartozásra, bőrszínre, nemi identitásra, életkorra, anyagi helyzetre való tekintet nélküli elfogadás nem erkölcsi, hanem jogi kérdéssé válik, amelyben a jogok eszközök arra, hogy az európai társadalomban mindenki egyformán lehessen ember – fektették le a kongresszus résztvevői [Petőcz, 2014].

A kongresszus tanulsága szerint a liberálisok már nem egy, a mainál ideálisabb jövőt képzelnek el Európának, hanem egy olyan politikában gondolkodnak, amely a jelenlegi állapotot képes jobban kezelni, és praktikusabb válaszokat adni a felmerülő kérdésekre. Ha úgy tetszik, az ideológia a gyakorlat irányzatává igyekszik átgűrni magát. Ha pedig ez így van, és képviselői sikerrel járnak, akkor az Európai Unió a XXI. századi liberálisok személyében olyan partnerekre lelhet, amelyek nem valamilyenné szeretnék tenni a szervezetet, hanem úgy fogadják el, ahogy van, csak úgy, mint az összes polgárát, és mind az intézményrendszer, mind pedig az emberek szintjén arra törekszenek, hogy a lehető legjobbat hozzák ki a kiinduló helyzetből [ALDE Party, 2014].

A kongresszus ezen felül azt is kimondta, hogy a demokráciának konszenzuson kell alapulnia, és ha valahol változik a társadalmi helyzet, akkor ott a megoldáskeresés első lépcsőfoka a *párbeszéd* kezdeményezése. Pragmatizmus, reformizmus és progresszió jellemzi a jelen kor liberalizmusát. Ez az út, amin az Európai Unió anélkül tud elindulni, hogy jelentős átalakuláson kellene átmennie.

8. A TANULHATÓ ÉS TANÍTHATÓ FELELŐSSÉGVÁLLALÁS

A „jó kormányzás” politikája. Az emberi jogok és a jó kormányzás egymást kölcsönösen erősítő tényezők. A döntéshozók kezét az állampolgárok alapvető jogainak tiszteletben tartása vezeti, akár gazdaság-, akár társadalompolitikai kérdésekben. Ennek tükröképeként: jó kormányzás nélkül az emberi jogok tiszteletben tartása sem elképzelhető [Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2007].

A liberalizmus egalitárius és libertárius vonulata közt vita van abban, hogy az esélyegyenlőség a jogegyenlőségnél és a diszkriminációmentességnél véget ér-e, vagy az államnak feladata az állampolgár és állampolgár közötti, születéskor meglévő különbségek minimálisra mérséklése; ugyanakkor az egyenlő méltóság elvében nem vitáznak egymással. *Rawls* szerint a „származás morálisan önkényes tulajdonság”, ebből következően az emberek esélyei születésük pillanatában eldőlnek. Ez adja az egalitárius liberalizmus alapját. A libertáriusok azonban azt mondják, hogy a gazdasági különbségek esetenkénti pozitív diszkriminációval való csökkentése minden esetben az első lépcsőfoka a totális rendszerek kialakulásának, amelyekben az állam mindent kontroll alatt tart [Kis, 2015].

Meglátásom szerint mindkét szemléletmód egy célt kíván szolgálni: az *egyenlő méltóság* elvét. Az egyenlő méltóság elve azonban csak a jogegyenlőség és az esélyegyenlőség együttes megléte mellett valósulhat meg. A jogegyenlőségért és az esélyegyenlőségért való küzdelem a liberálisok társadalomért való felelősségvállalásának legerőteljesebb megjelenési formája. Az államot kötelezi a semlegesség, nem hozhat önkényes, vagy akár valamely vallási tanokhoz köthető törvényeket. Kis János szerint: „A korai liberálisok az esélyegyenlőség jogi korlátait kívánták eltörölni. Esélyegyenlőségen azt értették, hogy senki nincs születésénél fogva kizárva semmilyen állami pályáról; minden pozíciót nyilvánosan meghirdetnek, a hirdetésre mindenki jelentkezhet, és a meghirdetett pozíciót az nyeri el, aki a legalkalmasabbnak bizonyul. Ezt formális esélyegyenlőségnek nevezik (...) Két ember formális esélyegyenlőség viszonyában van, ha egyik nincs eleve kizárva valamilyen társadalmi előny megszerzéséből, noha lehetséges, hogy közben valamelyikük jóval több anyagi és kulturális eszközökkel rendelkezzék a szükséges kompetenciák elsajátításához, mint társa.” [Kis, 2015: 586]. Az embereknek egyenlő felelőssége és egyenlő jogai vannak, ezt jelenti személyes autonómiájuk [Kis, 2015].

A liberalizmust a fentiek ellenére gyakorta keverik össze a nihilizmussal, ami hiba. Különösen hibás ez abban a tekintetben, hogy a liberalizmus a XXI. században a szabadság és a felelősségvállalás egyensúlyával képes leginkább szolgálni a társadalmat. A liberálisok azt mondják ki, hogy amim van, azzal jól gazdálkodom, amit vezetnem kell, azt jól vezetem. A liberális eszmerendszer kormányzatról alkotott új képe is ebből táplálkozik.

A XX. században megjelenő neoliberális gazdaságpolitika alapvetően sem felelősségvállalásra, sem szolidaritásra nem sarkallta a gazdaság szereplőit, de a 2008-as világválság megmutatta, hogy ezek nélkül nincs tovább útja a fejlett világnak. A neoliberalizmus nem volt rá képes, hogy előre jelezze vagy megakadályozza, és arra sem, hogy kezelje a válságot. Bár kétségtelen, hogy a neoliberalizmus nyugati képviselői sem tudták következetesen összehangolni ezeket az értékeket. Világos, hogy az eszmerendszernek egyszer s mindenkorra szakítania kell az azt megelőző évtizedek gazdaságpolitikájával, és olyan új fejezetet kell nyitnia, amelyben ezek a hibák kiküszöbölhetők.

Sokan a liberalizmust és a liberális értékeket teszik felelőssé a válságért, holott *a liberalizmus csak bűnbak*. A neoliberális gazdaságpolitika is csupán részben hibás – bár a fentiek miatt nem folytatható tovább. A tolerancia, az elfogadás, a béke, a szabadság és a felelősségvállalás nem okozhatták a válságot. Ezek olyan értékek, amelyek nem veszélyesek. Egy olyan világ azonban veszélyes, amely eze-

ket az értékeket nélkülözi – erről szólt a második világháború. Egy olyan Európai Unió nem fejlődőképes, amely félre tudja tenni ezeket az értékeket. Gandhi Indiája a politikus halálát követően szinte azonnal polgárháborúba fordult, amely végül India és Pakisztán szétszakadását okozta. A polgárháború oka pedig nem volt más, mint az, hogy minden érték, amelyet Gandhi hozott az indiai társadalom életébe, történelmi léptékkal mérve egyetlen pillanat alatt veszett ki az országból [Bóka, 2010].

Fontos megjegyezni, hogy India története pusztán intő példa arra, mi történik egy közösséggel, amely a békét, az erőszakmentességet, a diszkriminációmentességet, az önkormányzatot és ezekhez hasonló értékeket elfelejti.

Az EU-nak szüksége van alapértékekre, elvekre, a gondolatra, hogy mindenki felelős önmagáért, és mindenki felelős a társadalomért. Ebben az oktatásnak döntő szerepe van. Az oktatási rendszer pedig csak akkor lesz képes segíteni a továbblépésben az európai társadalmat, ha a szubszidiaritás elve segíti a működésben. Ez szintügy egy olyan alapelv, amely az EU működése szempontjából elengedhetetlen.

A társadalom az oktatási rendszeren keresztül képes arra, hogy újabb és újabb történelmi kihívásoknak feleljen meg. Amennyiben a sokszínűség, a piacgazdaság, a demokrácia, vagy az ideológiák válsága okozta a kihívásokat, arra kell választ találnunk, hogyan kezeljük ezeket.

Részben a XX. századi liberalizmus alkotta kormányzási modellek, mint a new deal politikája, a 2000-es évektől a good governance, menedzserszemléletű kormányzás, mind annak bizonyítékai, hogy a liberálisok keresték a társadalom irányításában rejlő lehetőségeket, és azt, hogyan tudnak olyan módon beavatkozni a gazdaságba, hogy az a tiszta versenyt szolgálja. Hayeki gondolat, hogy a piac tanít. A vállalkozót, aki akár tapasztalatlanul lép a piacra, és megkezdi tevékenységét, felelősségvállalásra, gazdálkodásra, felelős magatartásra tanítja a tökéletes verseny, vagy egy olyan piaci forma, amely ehhez közelít.

A strukturális reformok, a verseny újbóli szabályozása, a bankok ellenőrzési reformja mind a neoliberalizmusnak köszönhető mechanizmust teremtettek, amelyek a tiszta verseny megteremtését és ellenőrzését vonják maguk után. Ezek globalizációja is megindult, például a szigorú nemzetközi pénzfelügyelettel, vagy a nemzetközi szervezetek globálissá válásával.

Elviekben, modellszerűen minden adott ahhoz, hogy a gazdaság szereplői, a társadalom tagjai, felelősségteljes állampolgárokká fejlődve, a közösség hasznát szolgáló egyénekké váljanak.

De vajon tanítható-e a felelősségvállalás? Tanítható-e a csapatmunka? Tanítható-e az elfogadás és képes-e egy társadalom önmaga árnyékát átugrani? Készek-e az emberek arra, hogy a kezdetben meglévő társadalmi hierarchiát újragondolják, és készek-e a korábban a „hierarchia csúcsán” leledző emberek átadni a helyet olyanoknak, akik a legmélyebbről indultak? Ezt hívjuk esélyegyenlőségnek. De működik ez a gyakorlatban?

John Locke, a klasszikus liberalizmus képviselője azt írta, hogy nem elég a külső hatásokból tanulni, nevelni is kell. Ahhoz pedig olyan intézményekre van szükség, ahol a társadalom tagjai megtanulhatják az együttélést. „Az utunkba akadó emberek kilenczede nevelése útján lett azzá ami: jóvá vagy gonosszá, hasznossá vagy

haszontalanná.” – mondja Locke, aki feltétlenül hitt a nevelés emberalakító erejében, csakúgy, mint reneszánsz humanista társai [Locke, 1914].

A következő kérdés, hogy a XVII. század végén született liberális gondolatok képesek-e szolgálni a XXI. század új kihívásainak megoldását. Amennyiben az állampolgárrá nevelés, az egyes egyének fejlődése a cél, feltevésem szerint, igen a válasz. A nevelés fontosságának és a közösségi gondolkodás, az egymásért való felelősségvállalás, a társadalmon belül meglévő kezdeti különbségek csökkentése – vagy akár eltűnése – és a csapatmunka különlegesen fontos szerepének bizonyítására egy esettanulmányt választottam.

9. ESETTANULMÁNY: A HEJŐKERESZTÚRI MODELL

A szubszidiaritás, a felelősségvállalás, a csapatmunka, a közösség építése elvont fogalmaknak tűnnek mindaddig, amíg nem válnak gyakorlattá, amely bizonyítja, hogy működő és működtethető modell ez, amennyiben megfelelő szakemberek dolgoznak a rendszerben.

A Hejőkeresztúron működő általános iskola modelljét választottam arra, hogy bemutassam, a szabadságot, a felelősségvállalást, a csapatmunkát egy olyan társadalmi közegben is jól lehet tanítani és tanulni, ahol a generációk óta nem dolgozó szülők, nyomorban élő családok és az etnikai kisebbség szegregációja tovább rombolt a tragikus anyagi helyzet hatásán.

A jelenség, hogy az egész társadalmat előremozdító, újító és végül gazdasági növekedésben, tényleges, társadalomszintű fejlődésben egész országot előremozdítani képes modell a legelmaradottabb régióból érkezik, arra az évek óta PISA felmérések élén végző Finnország a példa: az ő oktatási reformjuk Lappföldről, a zord időjárású, gazdasági és társadalmi tekintetben elmaradott régióból érkezett [Benedek, 2009].

De vissza Magyarországra: a modellt csak kezdetben hívták hejőkeresztúri modellnek, mára a H2O modell megnevezést kapta, amely a leghátrányosabb helyzetű gyerekek integrációját hivatott szolgálni, de nem úgy, ahogyan azt a hagyományos, állami módszerekkel szokás.

A legelmaradottabb magyarországi régió egyik általános iskolájában az ún. *Komplex Instrukciós Programot* valósították meg, amely egy olyan tanítási eljárás, amelyet az Egyesült Államokban fejlesztettek ki, többségében spanyolajkú gyerekek számára, akik az iskola megkezdésekor nem beszéltek jól angolul, és már a nulladik lépcsőfoknál hátrányba kerültek a társadalom többségével szemben. A módszert a Stanford Egyetem fejlesztette ki *E. Cohen* és *R. Lotan* vezetésével. A gyakorlatban való elindulást két évtizedes kutatómunka előzte meg.

Ez a tanítási eljárás magas szintű csoportmunka elvégzését teszi lehetővé, amelynek keretében a tudományos-intellektuális, a társadalmi-állampolgári, valamint a személyiségfejlesztés egyformán fontos, fejlesztendő részterületek. A módszer a rosszabb tanulók leszakadását fékezi, míg a tehetségesebbek haladását tovább segíti, amelyet élményszerű tapasztalatokkal tesz lehetővé, miközben tökéletesen megvalósítja az esélyegyenlőséget, így képessé válik arra, hogy heterogén csoportokat jól lehessen vele tanítani.

A módszer a felszín alatt megbúvó képességeket is előhossa, és olyan feladatokat bír a tanulókra, amelyek nemcsak lehetővé teszik az együttműködést, de a megoldáskeresés kizárólag a jól megvalósuló csapatmunkán keresztül lehet eredményes. A módszer egyik lényege az, hogy még az egyes csoportok legjobb képességű tagjai sem képesek egyedül eljutni a megoldáshoz, ezen keresztül azonban a leggyengébb csoporttagok is éppolyan értékes együttműködő partnerekké válnak a projektek során, mint bárki más: sosem lehet tudni, ki melyik építőkövét teszi hozzá a végső sikerhez.

A Komplex Instrukciós Program a diákok közt kialakult, meglévő státuszproblémák kezelésében is eredményes: az osztályon belüli hierarchikus rend megváltoztatásának lehetőségét is magában rejti. A státuszproblémák kezelését az teszi lehetővé, hogy mindenkinek lehetősége nyílik azonos munkavégzésre, ezáltal pedig élményekkel teli tapasztalatokon keresztül tanulják meg a diákok, hogy mindenki ugyanolyan értékes. Ez azért is fontos, mert a hagyományos pedagógiai módszerek keretében a társadalmi okokból kirekesztett tanulók sokszor nem vesznek részt a csoportmunkákban, ez pedig erősíti a leszakadás élményét és tényét. A program képes ezt megváltoztatni.

Miután az osztály kisebb csoportokba rendeződve éli mindennapjait, a csoportokon belül rotálódó feladatok várnak a gyerekekre. Minden nap más kérdez, más ad elő, más simítja el a konfliktusokat, és más felel a tisztaságért, vagy azért, hogy időben ott legyen az órán mindenki. A cserélődő szerepeken keresztül automatikusan kialakul az egymás iránti tisztelet. Gandhi Indiájában ez volt az alapállás. Az első, kísérleti közösségekben a politikus éppen ugyanúgy takarította a latrinát, mint azok a családok, amelyek sokkal alacsonyabb társadalmi rétegekből érkeztek, mint ő.

ÖSSZEFOGLALÁS, KONKLÚZIÓ

A heterogén társadalmakban könnyen alakulnak ki konfliktusok, megkérdőjeleződnek az intézményrendszerek is – ezt látjuk napjainkban, amikor az euroszkeptizmus páratlan erősödésnek indult. A kitörési lehetőségek igen csekélyek, a társadalmi hierarchia jobbra újratermeli magát. A deprivált társadalmi rétegekből érkező gyerekekből nagyobb eséllyel válik deprivált felnőtt, és nagyobb esélyük van arra, hogy kiessenek a munkapiacról, illetve sose léphessenek be arra.

Az Európai Unió kohéziós és regionális alapjai arra szolgálnak, hogy a heterogén gazdasági térség homogenizálódását segítsék elő. Ez gazdasági értelemben viszonylagosan sikeresnek mondható, de az is látható, hogy a fejlettebb régiók nagyobb adszorpcióval rendelkeznek, sokkal hatékonyabban képesek felhasználni az uniós fejlesztési pénzeket, mint mondjuk a *konvergenciaregiók*, amelyek intézményrendszerük, magasabb korrupciós rátájuk, viszonylagos tapasztalatlanságuk, demokráciafejlesztési, intézményrendszer-kiépítési feladataikból adódóan jóval nehezebb feladatok elé néznek, mint azok a régiók, amelyek magasabb gazdasági fejlettséggel rendelkeznek, és előrébb tartanak a társadalomfejlődésüket tekintve is. Pont, mint az iskolában.

Amiért a Komplex Instrukciós Programot választottam, mint egy lehetséges megvalósítandó oktatási modellt: a heterogén összetételű osztályok, valamint az

Európai Unió tagországai hasonlóságot mutatnak, szinte minden tekintetben. A Komplex Instrukciós Program helyi szinten – a szubszidiarizáció eszközének segítségével – képes arra, hogy kisebb közösségekben elindítsa az esélyegyenlőség hálózatát, és súlyosan deprivált, halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket képes felemelni az adott csoport legjobb képességű tagjai közé. Ezen nyugszanak az EU kohéziós- és regionális alapjai is.

Az Európai Unió alapértékek, mint az elfogadás, a tolerancia, az egymás iránti tisztelet evidenciák azokban az iskolai közösségekben, amelyek a program keretében végzik tanulmányaikat. A közösen elért sikerek, az egymásra való figyelés, a közösen játszott stratégiai és ügyességi játékok, a megoldáskeresések mind azt tanítják a közösség tagjainak, hogy figyeljenek egymásra, és hogy tiszteljék a másik teljesítményét. A program a különböző feladatleosztások közepette, élményeken keresztül tanítja meg a csoporttagoknak a felelősségvállalást, ezen a tapasztaláson keresztül válnak mindannyian egyenlővé egy adott közösségen belül, s döntik meg a korábbi társadalmi hierarchiát.

A hejőkeresztúri modell a bizonyíték arra, hogy a felelősségvállalás, az elfogadás, a tolerancia, a csapatmunka, az egymás iránti tisztelet tanulhatók. Egyúttal arra is bizonyíték, hogy nincs olyan társadalmi-gazdasági helyzet, amelyben ne lehetne elkezdni működtetni egy ilyen modellt.

Az Európai Unió számára – véleményem szerint – létkérdés, hogy a következő években eredményesen kezelje a XXI. század új kihívásait, úgy, mint a globalizáció, a szegénység, a migráció, a munkanélküliség, a válság teremtette gazdasági visszaesés. Ehhez azonban szükséges, de még mindig nem elégséges feltétel az alapértékek újragondolása, újradefiniálása. Az Unió létfontosságú következő lépése, hogy az elméleti válaszok megszületése után mihamarabb képes legyen azokat átültetni a gyakorlatba, és valóban működőképes modelleket tudjon felmutatni a félmilliárdnyira duzzadt európai polgárok tömegének. Amennyiben az Unió el tud indulni egy olyan irányba, hogy a társadalom többsége a Komplex Instrukciós Program alapelveit követi, mégpedig, hogy „mindenki jó valamiben”, akkor lehet arról beszélni, hogy a közösség túljutott a társadalmi válságon. Amíg ezek nem mennek, az euroszeptikusok mindig erősebb érvrendszerrel fognak rendelkezni.

Ezzel szoros összefüggésben a liberális eszmerendszernek is meg kell újulnia. Amennyiben képes arra az ideológia, hogy megújuljon, hogy a nevelést, a közösségi gondolkodást (az új racionalitást) helyezze előtérbe, nagy segítségére lehet az Európai Unió gyakorlati problémáinak megoldásában.

A hipotézist, amely szerint az Európai Unió és a liberális értékek kölcsönösen segíthetik egymást saját válságuk kezelésében, és így közösen hozhatnak létre egy új, sikeresebb rendszert, a fentiek alapján igaznak találtam. Ehhez az oktatási rendszer gyökeres átalakítására, a kormányzati szerepfelfogás újragondolására, s az egyéni felelősségvállalásra való tanítás fontosságára, valamint arra van szükség, hogy felismerjük: addig, amíg egy társadalomban elesett csoportok léteznek, amelyek számára az esélyegyenlőség nem adott, *a társadalom egészét fékezi a leszakadók helyzete.*

Ehhez a felismeréshez azonban szorosan hozzátartozik annak szükségessége, hogy a Nyugat társadalma széles körben kerüljön tisztába a ténnyel: az alapvető emberi- és szabadságjogok azokat is megilletik, akiknek nem áll módjában megküzdeni azokért. Ez a felismerés pedig azt a következtetést vonja maga után, hogy az

egyenlő bánásmód és egyenlő méltóság kivétel nélkül mindenkit megillet: többé nem lehet különbség a különböző régiókban, nemzetállamokban, vagy különböző földrészekben és társadalmakban született emberek között, mert a globalizált világ társadalmában valamennyi szereplőjének összjóléte csökken tőle. Az elodázott globális felelősségvállalás pedig társadalmi-gazdasági és politikai válságok elmélyüléséhez vezet.

Ez az állítás a jövő Európájának és a jövő liberalizmusának közös nevezője, és egyben az állítás keresztülvitelén múlik mindkettejük fennmaradása is: mind az eszmerendszernek, mind az Európai Uniónak az átalakulás képességével kell fizetnie megmaradásáért cserébe.

IRODALOM

- Alliance of Liberals and Democrats for Europe Party (2014): *ALDE Party Reclaiming Liberalism*. Handout at 2014 Lisbon Congress
- Benedek M. (2009): *A „finn csoda” és ami mögötte van*. <http://www.ofi.hu/tudas-tar/benedek-mihaly-finn>. Lekérdezve: 2015.11.03.
- Bóka É. (2009): „Az EU-modell és a nemzetközi kapcsolatok” *Európai Tükör* 14(5): 16–28.
- Bóka É. (2010): *Európa és Ázsia: Modernizáció és globalizáció* Veszprém: Grotius Könyvtár 4: 62–74.
- Bundesrepublik Deutschland (1949): *Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland* <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>. Lekérdezve: 2015.08.12.
- Dardot, P.–Laval, C. (2013): *A globálrezon – A neoliberalizmus múltja és jelene*. Budapest: EgyKettő Kiadó
- Digitális esélyegyenlőség alapítvány (2015): *Komplex Instrukciós Program*. <http://h2oktatas.hu/hu/a-modszer/58-komplex-instrukcios-program>. Lekérdezve: 2015.09.12.
- Egedy G. (2011): *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. http://www.grotius.hu/doc/pub/KWIOYM/2012_50_egedy_gergely_bevezetes.pdf. Lekérdezve: 2016. 01. 13.
- European Commission (2015): *Investing in regions: The reformed EU Cohesion Policy 2014–2020*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/presentation_final_en.ppt. Lekérdezve: 2016.01.12.
- European Union (1992): *Maastricht Treaty*. <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>. Lekérdezve: 2015.09.12.
- European Union (2014): *Making Europe's regions and cities more competitive, fostering growth and creating jobs*. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/brochures/2014/the-eu-explained-regional-policy-making-europes-regions-and-cities-more-competitive-fostering-growth-and-creating-jobs. Lekérdezve: 2015.10.30.

- Keohane, R.O.–Nye, J.S. (1989): *Power and Interdependence*. 2. edition. New York: Harper Collins
- Kis J. (2015): *Mi a liberalizmus?* Pozsony: Kalligram
- Kolosi T.–Sági M. (1996): „Rendszerváltás és társadalomszerkezet” In: Andorka R.–Kolosi T.–Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 1996*, TÁRKI, Századvég: 149–197.
- Kotz, D.M (2009): „The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism” *Review of Radical Political Economics* 41(3): 305–17.
- Locke, J. (1914): *Gondolatok a nevelésről*. Budapest: Pedagógiai Könyvtár, Katolikus Középiskolai Tanáregyesület
- Nullmeier, F. (2010): *Kritik neoliberaler Menschen und Gesellschaftsbilder und Konsequenzen für ein neues Verständnis von „sozialer Gerechtigkeit”*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2007): *Good Governance Practices for the Protection of Human Rights*.
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GoodGovernance.pdf>.
Lekérdezve: 2016.04.08.

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA 2016.

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

POLITIKAI GAZDASÁGTAN SZEKCIÓ

I. díj	Kövesdi Dániel	Bezár a Kelet kapuja? Az orosz-ukrán válság hatása a záhonyi térség versenyképességére
I. díj	Flanek Szilvia Kis Bálint Artur	M-PESA. A kenyai sikertörténet kulcsa vajon nyitja-e az európai bevezetés kapuját?
III. díj	Cserni Tamás Kovács Dávid	Egyenlőtlenség kezelése Magyarországon

POLITIKATUDOMÁNYI SZEKCIÓ

I. díj	Farkas Attila Kovarek Dániel	A Jobbik mérséklődése az egyéni képviselő-jelöltek vizsgálatának tükrében
II. díj	Tóth Barnabás Felicián	Hungarian minorities and majority nations in post-communist transition
III. díj	Nagy Péter Csaba Szónyi Eszter Veronika	Nesze neked szegregáció!
III. díj	Tóth Miklós Bálint	Vox populi vox Dei? A Büntető Törvénykönyv módosításainak indokolásai, 1998-2015

STATISZTIKA ÉS ÖKONOMETRIA SZEKCIÓ

II. díj	Bíró Gábor	Labdarúgók értékének vizsgálata ökonometriai módszerekkel
II. díj	Kormos Máté	Scarlatina - a time series analysis
III. díj	Balogh Eszter	A szubjektív szegénység mérése Magyarországon

STRATÉGIAI MENEDZSMENT SZEKCIÓ

I. díj	Horváth Dóra	Versenyben a fogyasztókért
II. díj	Fulai Viktória Jankó Dániel Nagy Dalma	Tudásmenedzsment, és menedzsment kihívások extrém gyorsan változó szervezetekben
III. díj	Szlovencsák Viktor	Amikor szorul a hurok - a vállalkozó tanulási folyamatainak vizsgálata a magatartásbeli és kognitív változások tükrében

SZOCIOLÓGIA SZEKCIÓ

I. díj	Pálóczi Bence	„Amikor anyukádból egy sírós bálna lesz” - Nemi sztereotípiák a magyar képes mesekönyvekben és meseregényekben
II. díj	Lovas Yvette	(pad)Sorok között - A hallgatói értékelés motívumai az oktatói szerep és tevékenység tükrében.
III. díj	Kajkó Fruzsina	A Markymprofessor hallgatói értékeléseinek vizsgálata
III. díj	Fényes Csongor	A politikai szocializáción innen és túl - Jegyzetek a diákmozgalmak margójára